

Освіта і культура

УДК 27 – 789.5 : 37 (4) «15/17»

О. А. Лавріненко

ЄВРОПЕЙСЬКА СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА XVI-XVIII СТОЛІТЬ У ДУХОВНИХ І НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ ОРДЕНСЬКИХ СТУДІЙ ТОВАРИСТВА ІСУСА

У статті проаналізовано розвиток суспільно-педагогічних ідей провідних європейських мислителів і педагогів XVI-XVIII століть в ідейно-смыслових та організаційно-педагогічних засадах духовних і навчальних практик в орденських колегіумах католицького Товариства Ісуса. Порушена тема розглядається крізь призму професійно-педагогічної майстерності учителів-єзуїтів. Автор осмислює шляхи реалізації провідних тогочасних суспільно-педагогічних ідей (Ренесансу, християнського гуманізму, Реформації, католицького Відродження) у єзуїтських навчально-виховних практиках, розкриває особливості діяльності єзуїтських шкіл і визначає роль єзуїтського наставника-вчителя у вихованні та освіті ранньомодерної європейської молоді.

Визначено спадщину Карла Барромео, Йосипа Калазенци, Вольфганга Ратіха, Шарля Роллена, Августа Франке та акцентовано увагу на теоретичних догмах і практичних порадах представників ідеологічних течій гуманізму та Реформації, чис надбання сповідували представники єзуїтської педагогіки. Зроблено висновок про причетність учителів-єзуїтів до реалізації гуманістичних ідей та запровадження суспільно-педагогічних ініціатив, що відіграли значну роль в історії європейської цивілізації модерну.

Ключові слова: орден єзуїтів, єзуїтська педагогіка, гуманізм, Реформація, особистість учителя, педагогічна майстерність, педагогічний досвід, колегіум.

У наш час домінантою соціокультурної панорами розвитку постіндустріального суспільства виступає інформаційно-комунікаційний мейнстрим, в межах якого вибудовуються стратегічні пріоритети всіх сфер життєдіяльності. Інформація, трансфер, цифрові технології та віртуальні платформи все більше набувають ролі визначального чинника досягнення людиною особистісного та професійного успіху, соціального та майнового статусу тощо. У той же час, із поля зору сучасників дедалі частіше зникають морально-етичні акценти та духовні вектори, значна частина суспільства зіштовхується з відчуттями кінечності буття, самотності та відчаю, утрачає життєві смисли та запал боротьби. Причини такого стану речей, без сумніву, лежать у площині ціннісних девальвацій та морального релятивізму, легковажного, а почасти байдужого ставлення суспільства до очевидних викликів сьогодення.

Шляхи подолання сучасної антропологічної кризи, насамперед, лежать у педагогічній площині, адже лише правильно вибудована система освітніх пріоритетів, у якій гармонійно узгоджені знання, цінності та смисли, а також не втрачена єдність інтелектуального, соціального, морального, духовного,

фізичного та психоемоційного виховання має перспективи підготувати конкурентноспроможну, стійку до сучасних викликів особистість. У реалізації окреслених завдань значний інтерес становить історичний досвід формування освітніх систем, теоретичні та організаційно-педагогічні засади яких продемонстрували успішне поєднання освіти та етико-морального виховання молоді. Приміром – педагогічна модель католицького ордену єзуїтів (Товариства Ісуса), якому вдалося використати надбання європейської суспільно-гуманістичної думки XVI-XVIII століть, організувавши освітній процес у координатах християнсько-гуманістичних категорій піклування, поваги, серйозності, освіченості, педагогічної майстерності та культури. Єзуїти, одними з перших запропонували тогочасній європейській молоді принципи ціннісно-культурологічної моделі організації освіти [5], а їхній багатовіковий досвід суспільних ініціатив мав вагомий роль у розвитку людського потенціалу [3].

У розкритті теми нашого дослідження ми зверталися до праць авторів, яким належить беззаперечний академічний пріоритет у висвітленні питань, пов'язаних із історією розвитку суспільно-педагогічних ініціатив ордену єзуїтів. Це імена О. Андрєєва, В. Антоновича [1], Г. Антонюк [2], О. Баковецької, В. Бангерта, С. Бернарського, Р. Бірелея, Т. Блінової, Дж. Бродріка, Г. Бьомера [4], Ж. Гібера, Б. Года [7], О. Гожалчинського, Т. Гризінгера, Ж. Губера, О. Дем'яновича, О. Духа, С. Заленського, М. Інглота, Я. Ісаєвича, В. Кіку, Ш. Кіхле, В. Кмета [10], А. Ковалюка, П. Кралюка, О. Кудрявцева, В. Литвинова, Л. Лукаша, В. Лявшука, Дж. О'Меллі, Д. Мітчела, Г. Навольської, В. Нічик, Дж. Оліна, Дж. Оммена, А. Папазової, Л. Пехніка, Х. Ранера, Л. Ранке, Н. Рев'якінові, Н. Свиридової, С. Серякова [19], В. Стародуба, М. Філіппсона [20], К. Харламповича, Н. Швець, Т. Шевченко [21], Д. Шмоніна, Н. Яковенко, М. Ястребова та інших. Значний блок історіографічних досліджень із теми становлять праці з історії педагогіки (І. Бех, Г. Васянович, Л. Ваховський, Ф. Ге [6], С. Гончаренко, О. Джурицький, М. Євтух, К. Єльніцький [9], І. Зайченко, С. Золотухіна, Г. Корнетов, В. Кремень, Б. Мітюрюв, П. Монро [14], Ю. Паротц [15], О. Піскунов, В. Родніков [17], О. Савченко, О. Сухомлинська, Т. Циглер, К. Шмідт та інші). Окремі аспекти теми дослідження вже були предметом аналізу автора [11-13].

В основі джерельної бази – нормативно-правова спадщина ордену єзуїтів («Конституції Товариства Ісуса» [18], «Ratio Studiorum» – шкільний статут єзуїтських колегіумів [22]), орденська дидактична література, а також праці представників суспільно-педагогічної думки досліджуваного періоду [16].

Мету статті автор убагає в розкритті місця і ролі суспільно-педагогічних ідей XVI-XVIII століть (Ренесансу, християнського гуманізму, Реформації, католицького Відродження) у формуванні ідейно-сміслових та організаційно-педагогічних засад духовних і навчальних практик в орденських колегіумах Товариства Ісуса. Увага буде звернена на особливості розвитку педагогічної майстерності учителів-єзуїтів, методи їхньої взаємодії з вихованцями, систему чеснот і пріоритети професійно-педагогічної діяльності.

Орден єзуїтів (Товариство Ісуса) – католицький орден, заснований у 1540 році Ігнатієм Лойолою. В основу його ініціатив було поставлено проповідницьку та педагогічну діяльність. Члени Товариства заснували широку мережу освітніх інституцій – домів, колегіумів (колегій), конвіктів тощо [20, с. 80]. Як підкреслювала сучасна дослідниця орденської історії Т. Шевченко, «... жодна інша

спільнота в католицькій церкві й жодна інша інституція в інших церквах не провадила подібної педагогічної діяльності в аналогічних масштабах» [21, с. 241].

У XVII-XVIII століттях єзуїти мали репутацію блискучих педагогів, оскільки орденське виховання акумулювало багато кращих досягнень гуманістичної і протестантської педагогічної думки. Тому й не дивно, що в Товаристві Ісуса вагомим значенням надавалося формуванню високоосвіченої особистості вчителя, особлива увага зверталася на розвиток його професійної майстерності. Відтак учителів для єзуїтських навчальних закладів готували дуже старанно, а джерелом кадрового резерву були кращі випускники орденських колегіумів [8, с. 123].

В структурі єзуїтського ордену було чотири класи: професи (складали чотири обітничі ченців), духовні коад'ютори (складали три чернечі обітничі), світські коад'ютори (помічники) і схоластики (студенти). Останні закінчували вищу колегію і богословські курси, а в подальшому протягом шести років працювали вчителями нижчої школи [4, с. 64-65]. Маючи лише педагогічний досвід і відповідну теоретичну підготовку, схоластики задовольнялися перспективою перейти в розряд коад'юторів, які, у переважній більшості, ставали постійними орденськими вчителями [14, с. 63].

Освітня мережа Товариства Ісуса складалася із граматико-риторичної (нижчих студій) і філософсько-теологічної (вищих студій) шкіл, поєднувала світську й духовну освіту. В ордені навчали як майбутніх членів Товариства, так і світських учнів. Таким чином, за словами С. Серякова, дуалізм єзуїтської освітньої системи полягав у тому, що з одного боку – вона була спрямована на забезпечення підготовки особового складу ордену, з іншого – надавала світську освіту гуманістичного змісту та виховувала в потрібному для ордену річищі прийдешні покоління [19, с. 101-102].

Розвитку майстерності професійно-педагогічної взаємодії вчителів-єзуїтів вимагали прогресивні методи викладання в тогочасній школі, бо вважалося, що лише підготовлений *coadjutors spirituales* (духовний коад'ютор, учитель єзуїтів), може повною мірою і на високому рівні здійснювати освітньо-виховну діяльність. Характерним і найпоширенішим методом викладання була усна розповідь учителя, адже саме вона сприяла якнайтіснішому особистісному контакту з учнями. Такий метод роботи на уроці становив дещо видозмінену форму лекції. Проте від самого вчителя вимагалось володіння прийомами і способами включення учнів у науковий пошук, регулювання увагою і уявою вихованців, керування почуттями через поставлений голос, дикцію та інтонацію педагога [14, с. 64].

Орденський шкільний статут і «Конституції» (Ч. IV) вимагали від учителів серйозного ставлення до справи, окреслювали детальний перелік не лише фахових, але й морально-педагогічних якостей тих, хто мав займати посади в школах [18; 22]. Також, у документах було передбачено головні форми та методи роботи викладача з учнями, розписувалися вимоги до лекцій, диспутів і бесід, обумовлювалися особливості їхньої організації, мети та завдань [10, с. 14-15]. Такі заходи сприяли реалізації гуманістичної програми еразмівського виховного ідеалу освіченого благочестя (*pietas litterata*), а головна мета єзуїтської педагогіки переслідувала гуманістичні акценти: спонукання до благочестивого життя [2, с. 195-196].

В орденських навчально-методичних посібниках із педагогіки та дидактики важлива роль надавалася авторитетові вчителя. «Авторитет, – зазначалося в посібнику з дидактики для майбутніх учителів єзуїтських колегій, – це можливість наказувати, забороняти і керувати. Він по праву належить учителю і набувається штучно. Але право буває недостатнім підґрунтям, якщо до нього не додається мистецтво» [6, с. 80]. Мистецтво розглядалося як найвища категорія педагогічної взаємодії, як провідний складник педагогічної діяльності вчителя. Уважалося, що авторитет здобувається такими способами:

1. Учитель прагне здобути авторитет із боку учнів. Цього він досягне, якщо останні будуть мати хорошу думку про його моральні якості і професійні знання.

2. Педагог повинен показати себе таким, аби учні були впевнені, що його варто слухати. Він має бути «на вершині» свого предмета.

3. Заходячи в клас, потрібно продумати хід уроку, ретельно підготуватися, а не вдавати із себе знаючого. Знання вчителя мають бути «відшліфованими».

4. Учитель прагне, щоб учні його полюбили? Вони полюблять лише тоді, коли усвідомлюватимуть стурбованість учителя їхнім успіхами, бачитимуть умінням педагога контролювати свою поведінку і регулювати психологічний стан, бути переконаними в тому, що вчитель є відкритим і добрим не лише на уроці, а й поза ним.

5. Учні любитимуть учителя тоді, коли він справедливо і професійно робитиме зауваження, і навіть каратиме за провини. Але покарання вимагає педагогічних умінь та особистісних якостей: коли карають, то процес покарання повинен бути позбавленим гніву, пихатості або злорадства; неприпустимі приниження, сварки та образи; учитель не повинен допускати образливих висловів щодо батьківщини дітей, їхньої родини, зовнішніх тілесних чи фізичних вад тощо; потрібно навчитися будь-яке покарання за провини поєднувати із добротою та милосердям і пам'ятати слова філософа Цицерона, які він подає в першій книзі «Про обов'язки»: «Коли звертаються до когось із гіркими докорами, то необхідно, щоб останні були переконані, що їх гіркота і жорстокість підуть на користь»; замість погроз і покарань вихователів повинен навчитися прийомів навіювання і переконування.

6. Учитель заслужить любов і повагу учнів тоді, коли постійно піклуватиметься про їхнє здоров'я, репутацію, освіченість, честь і навіть матеріальний статок. Він зобов'язаний повсякчас приходити на допомогу слабким, відвідувати хворих, бути заступником тих, хто позбавлений батьківського піклування. Вимагаючи достатньої акуратності виконання домашніх завдань, не повинен проявляти надмірної суворості. Учитель повинен пам'ятати вислів філософа Квінтіліана: «Хороший педагог усіляко сприяє своїм учням у тому, що знаходить у них позитиви, примножує те, чого не вистачає у вихованців, змінює і виправляє недоліки».

7. Для досягнення авторитету вчителіві потрібно домогтися того, щоб учні його поважали. Вони будуть поважати, якщо відчуватимуть, що він є психологічно сильним, наполегливим у своїх вимогах і завжди вчиняє по справедливості. А для цього необхідно повсякчас дотримуватися рівного тону голосу. Якщо мовлення його буде мудрим, позбавленим грубості та жорстокості, сповненим упевненості та серйозності – продуктивність педагогічної праці стане високою [6, с. 82-83].

Варто зазначити, що підґрунтям єзуїтської педагогіки стали твори прогресивних західноєвропейських теоретиків і практиків – представників ідеологічних течій гуманізму та Реформації. Єзуїти використовували їхні педагогічні й філософські підходи, аби сформулювати чітке уявлення про особистість учителя, його роль у суспільному й освітньому поступі.

Серед освітніх і громадських діячів розглядуваного періоду варто виокремити постать Карла Барромео (1538-1584 роки). Кардинал і архієпископ Міланський Карл Барромео у 1560 році створив у Римі спілку світських і духовних учених. На посаді архієпископа Міланського Карл Барромео повністю присвятив себе справі виховання. Він організував школи – початкові народні, міщанські для благородних станів у Мілані, середні, семінарії, сирітські притулки. Найвідомішою і найпрестижнішою в Італії стала Колегія Борромео, заснована ним у Павії, яка готувала світських і духовних наставників із бідних студентів. Для того, щоб вступити до колегії, потрібно було закінчити профільну семінарію. Ці установи здійснювали підготовку майбутніх студентів до вступу у вищий заклад освіти – колегію [15, с. 124].

Вагомого значення кардинал надавав формуванню в майбутнього вчителя основ професійної майстерності. Вимоги до педагога колегії і до випускника, який присвятив себе в майбутньому вихованню, були майже ідентичні та визначалися положеннями шкільних статутів:

1. Від вихователя вимагалось, щоб він за вірою і поведінкою був «світом миру».
2. Вихователь повинен бути сповненим любові до Бога і до свого покликання, бо те, що робиться без любові, є неприйнятним Богом.
3. Наслідуючи слова Св. Павла, який волів, щоб ті, хто навчає, були наділені необхідними здібностями, потрібно самим учителям знати: чому і як вони будуть навчати.
4. Вихователь повинен мати терпіння, щоб із задоволенням, без втоми виконувати педагогічну працю, виправляти помилки дітей, терпіти злобу та пихатість дорослих, стримувати себе від насмішок учнів, не звертаючи на них увагу.
5. Вихователю потрібні вміння пристосовуватися до особистості своїх учнів [15, с. 125].

Цими правилами керувався і сам архієпископ К. Барромео під час викладання в Колегії та у власній місіонерській і просвітницькій діяльності. Одного разу якась знатна особа висловила йому подив, що він день і ніч піклується про бідного і хворого священика, який бездоганно володів мистецтвом викладання, на що Барромео відповів: «Ви не знаєте, чого варте життя хорошого вчителя!» [15, с. 126].

Серед представників італійського просвітництва XVI століття помітною була постать Йосипа Калазенца (1556-? роки), який восени 1597 року відкрив школу-колонію в найбіднішому римському кварталі Тіброн. Із перших днів діяльності Благочестивої школи, як її називали в Римі, було зібрано близько 100 дітей, схильних до правопорушень, або з відхиленнями в поведінці. Вихованці отримували книги, одяг, харчі та проходили загальноосвітній курс, наближений до шкільної програми звичайної школи. Слава Благочестивих шкіл поширилася по всій Італії і навіть поза її межами. Так, іспанський король Філіп III запропонував

Й. Калазенці отримати єпископство в своєму королівстві, але він від цієї пропозиції відмовився, хоча в самому Римі Благочестиві школи постійно піддавалися численним перевіркам і переслідуванням зі сторони опонентів тих педагогічних ідей і методик, які Йосип Калазенца втілював у навчально-виховній діяльності. На початку XVII століття король Георгій XV усіх вихователів Благочестивих шкіл звеличив на ступінь релігійного ордену і з цього часу подібні навчальні заклади засновувалися в багатьох містах Італії, Богемії, Польщі [15, с. 127-128].

У своїх численних настановах і педагогічних проповідях Й. Калазенца звертався до питань важливості й пріоритетності особистісних якостей вчителя-вихователя у взаємодії з вихованцями. Він розробив правила для молодих учителів, які присвятили себе справі навчання підростаючого покоління:

1. Будьте «батьками» серед ваших учнів, не працюйте лише заради зарплатні, а служіть для Господа, який обрав вас для цієї ниви.
2. Усвідомлення ваших вчинків, обраності професії є дорожче за всі скарби світу.
3. Ви нестимете відповідальність не лише за себе, а й за молодь, яку вам доручено. Будьте готові до того дня, коли стане потреба давати звіт за ваші вчинки!
4. Який учитель, такі й учні. Умійте оцінити ваше покликання, бо тимчасове благо підлітків, яких ви виховуєте, перебуває повністю у ваших руках.
5. Горе тому вчителю, який чинитиме безчинство щодо учнів! Вони вас проклинатимуть до самої смерті.
6. Зневаженим буде вчитель, який довіру вихованця використовуватиме не на загальне благо, а спотворюватиме душу підлітка.
7. Свої вміння і навички педагог не повинен перетворювати у зброю, яка може його ж самого знищити як особистість і тяжко поранити тих, кого він виховує [15, с. 129].

На формування педагогічної думки ордену єзуїтів вагомий вплив здійснила постать і педагогічна спадщина Вольфганга Ратіха (1571-1635 роки) – відомого німецького дидакта початку XVII століття, який у своїх науково-теоретичних працях особливу увагу приділяв методичній і дидактичній підготовці вчителів. В. Ратіх, будучи палким прихильником звукового методу навчання, звертав належну увагу на елементи педагогічної майстерності вчителя, від якого залежали умови засвоєння знань, умінь і навичок учнями. Він виробив педагогічні принципи, якими повинні керуватися в своїй діяльності педагоги-практики:

1. «Навчайте всьому без примусу!». Педагог уважав, що не варто насильно примушувати учнів до навчання, непотрібно їх карати заради здобуття знань. Будь-який примус і всілякі покарання роблять учнів ворогами учіння. Разом із тим, якщо вчитель майстерно проводить урок, учні опановують необхідні знання. Діти, як стверджував В. Ратіх, страждають через невміння вчителя навчати. Розум учня так влаштований, що всю інформацію, яку передає йому вчитель, він повинен сприймати з любов'ю і задоволенням. А це задоволення, як правило, знищують самі вчителі – криком і покараннями.
2. «Учень не повинен боятися вчителя, а повинен поважати і любити його». Якщо вчитель виконує свої обов'язки професійно, то учень не може не любити його і той предмет, який він викладає.

3. «Учитель повинен лише навчати!». В. Ратіх був переконаний у тому, що виправленням поведінки, покараннями учнів мають займатися сторонні люди. Учителеві відводилася роль лише передавача знань, і учні, у такому разі, не повинні боятися його й ображатися, лише любити та поважати [16, с. 185-189].

Відомо, що саме завдяки єзуїтській освітній практиці відбувалося практичне відтворення гуманістичної ідеології, учителі-єзуїти, творчо інтерпретуючи ренесансно-педагогічну спадщину, намагалися реалізувати ренесансну ідею всебічного і гармонійного виховання особистості. Так, наслідуючи гуманістів, в ордені особливу увагу звертали на фізичне й моральне виховання молоді, тілесні покарання, хоч і не були скасованими, але для їхнього виконання була спеціальна посада – коректор [7, с. 136].

З огляду на погляди В. Ратіха, представники передової педагогічної громадськості західноєвропейських країн, єзуїтські священнослужителі почали вести мову про недоліки навчально-виховної діяльності школи та шукати шляхи до їхнього усунення, звертали увагу й на те, чому і як навчають у ній. Важливим був той факт, що єзуїти акцентували увагу на системі підготовки вчительських кадрів, а саме: на способах викладання; на професійних уміннях спілкування з учнями; вимагати від майбутніх учителів таких якостей, як гуманність і раціональність. Саме єзуїти, сподвижники вчення В. Ратіха, розпочали дискусії про педагогічні принципи, про педагогіку як науку, про любов до дітей. Разом із тим, учення В. Ратіха спонукало педагогічну громадськість до «переслідування» насильницького способу навчання, жорстокості в спілкуванні з дітьми, застосування різок при покаранні. Не менш важливим був і той факт, що В. Ратіх одним із перших західноєвропейських педагогів XVII століття, який акцентував свою увагу на педагогічній майстерності вчителя в процесі спілкування з дітьми. Провідне місце в цьому вчений відводив мовленню, як невід'ємному складникові цього процесу. Він дав такі рекомендації щодо мовлення вчителя:

1. Учителям слід говорити чітко, виразно, не поспішаючи – так, щоб учні розуміли кожне їхнє слово. «Мова педагога повинна стати взірцем для наслідування, як і все інше».

2. Педагогу необхідно висловлюватися правильно, відповідно до норм і властивостей мови, виголошувати чітко й доступно кожен склад слова і кожне слово речення, звертати увагу на доцільність наголосів, уникати місцевої чи регіональної говірки.

3. Педагог ніколи не повинен занадто посилювати або понижувати голос без потреби. Учителі повинні дотримуватися виконання основних правил риторичного мистецтва.

4. Аби мовлення вчителя завжди було переконливим для дітей, йому необхідно вживати такі вислови, які б були зіставні з їхнім розумовим розвитком і силою дитячого сприймання. Речення слід будувати так, аби діти могли розуміти їх від слова до слова.

5. Мовлення вчителя впродовж уроку повинно вирізнятися поважністю. Але ця якість не виключає таких особливостей учительського голосу, як лагідність і доброзичливість.

6. Педагогові потрібно остерігатися говорити занадто легковажно і подитячому, бо він ризикує втратити повагу учнів, без якої неможливо успішно виконувати свої професійні обов'язки.

7. Наставник-керівник повинен обережно ставитися до власного голосу, аби своїми словами і мовленням у цілому не здійснити негативний вплив на формування особистості учня.

Цього, на думку В. Ратіха, можна досягти лише шляхом належної розумової і професійної підготовки майбутнього вчителя [16, с. 242-244].

Відомий французький громадсько-політичний і культурно-освітній діяч Шарль Роллен (1661-1741 роки) у своїх працях розмірковував про внутрішнє керівництво класним колективом і велику увагу приділяв особистості вчителя у цьому складному процесі. Мета вчителів – не лише навчити учнів латини чи грецької мов, писати твори та складати вірші, креслити на папері лінії і фігури. Ці знання потрібні й корисні, вони заслуговують на увагу, але вони є лише засобом, а не метою педагогічної діяльності. Мета вчителів – привчити своїх учнів до серйозної самостійної праці, примусити їх поважати і любити науки, окреслити їм шлях для самостійного пошуку наукових догм. Мета вчителя полягає в удосконаленні розуму і серця – збереженні цноти учнів, у навчанні їх правил чеснот і хороших звичок. Досліджуючи педагогічну творчість Ш. Роллена, російський вчений XIX століття Ю. Паротц звертався до його трактату «Про виховання дітей», де акцентував увагу на основних складниках особистості вчителя-вихователя і визначив їх так: першою турботою вчителя повинно бути вміння прекрасно викладати матеріал, проникати в душі й характери дітей; найвище мистецтво вчителя – уміння поєднувати силу (авторитет), яка стримує дітей, з ласкою, яка притягує їх до особи педагога; загальний і найкоротший шлях для перевиховання і виправлення дітей – покарання різкими. Але це досить небезпечні ліки, якщо вчитель спробує їх застосувати; ляпаси, стусани та інші тілесні покарання для вчителів є забороненими методами. Уся педагогічна діяльність повинна бути спрямована на доброту й повагу; вчителеві необхідно уникати слів, що викликають у дітей прикрість і презирство [15, с. 154].

Розмірковуючи про педагогічну майстерність учителів, Ш. Роллен зазначив: «Велике щастя для молодих людей – знайти таких педагогів, життя яких було б постійним вихованням, дії яких ніколи не суперечать тим настановам, які вони намагаються прищепити своїм учням. Не знаю більшого задоволення, ніж за допомогою своїх здібностей учити молодих людей, які з часом стали б досвідченими професорами і своїм талантом приносили б славу університетам та школам» [15, с. 155].

Проблеми становлення професійної довершеності вчителя розглядав у своїх працях німецький педагог-пієтист, засновник системи освітньо-виховних закладів для різних станів, у яких головне місце відводилося релігійному вихованню, Август Герман Франке (1663-1727 роки). Будучи пруським священиком і влаштувавши школи для бідних, він глибоко усвідомлював важливість особистості вчителя для навчання і виховання дітей [13, с. 94]. Із цією метою А. Франке виробив такі принципи:

1. Діти повинні бути підпорядковані християнській розумній дисципліні, заснованій на любові до них, а не на жорстокості та суворості.

2. Застосовуючи педагогічний вплив у процесі виправлення поведінки дитини, вихователь повинен навчитися володіти собою.
3. Учителеві потрібно стримувати учнів, якщо необхідно – карати, але уникати постійної жорстокості й суворості. Навпаки, слід завжди бути ласкавим і люблячим, щоб діти відчували його любов і виховувалися в страхіві лише перед Богом.
4. Учитель ніколи не повинен карати в гніві. Прихильність до нього учнів виражається в демонструванні стриманості й контролі внутрішньої та зовнішньої поведінки.
5. Під час шуму на уроках учитель зобов'язаний «не виходити із себе», а спокійно і серйозно сказати: «Такий-то учень заважає мені працювати!».
6. Покарання дитини можна застосовувати лише після того, як тричі було зроблено зауваження. Не повинно відбуватися покарання без пояснень дитині її проступку чи провини. Учитель не може карати дітей за проступки, властиві їхньому віку: пустотливість, сміх, забудькуватість. Педагогові необхідно навчитися виробляти вміння вчасно зупинити вихованця і з почуттям міри йому пояснити.
7. Вихователь зобов'язаний контролювати своє мовлення, уникати словесних жаргонів і образливих слів, таких як «дурний», «віслюк», «негідник» і т. ін.
8. У процесі виховання вчителю необхідно враховувати характер учня, не втрачати авторитет, дотримуватися відповідного рівня спілкування [9, с. 95-97].

Навчально-виховна діяльність А. Франке, його погляди на роль учителя в процесі взаємодії з учнями суттєво вплинули на процеси розвитку шкільництва не лише Німеччини, а й усієї Європи. В загальноосвітніх школах південної і центральної України в XVII-XVIII століть за зразками виховної системи Франке вчителі намагались «...облагородити» серце дитини, враховуючи її індивідуальні та психологічні здібності [17, с. 54].

Таким чином, європейські суспільно-педагогічні ідеї XVI-XVIII століть, мали значний вплив на орденську модель підготовки вчителя-єзуїта, на формування його основ професійної майстерності, а теоретичні та практичні напрацювання щодо розвитку особистості вчителя загалом відіграли помітну роль у становленні педагогіки й шкільної справи Нового часу. У багатьох європейських і латиноамериканських країнах, США та Російській імперії єзуїти вже на початку XIX століття відкрили свої школи, готували вчителів, викладали в університетах і в більшості католицьких шкіл.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Нарис становища православної церкви на Україні від половини XVII до кінця XVIII ст. / В. Антонович // Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI-XVIII ст. – Репр. відтв. вид. 1900 р. – Львів : Меморіал, 1991. – С. 81–146.
2. Антонюк Г. Гуманістична спрямованість латинських шкіл в освітньому просторі України кінця XVI – початку XVII ст. / Г. Антонюк // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журнал. – 2014. – № 2. – С. 191–204.
3. Басенко Р. О. Духовно-педагогічні ідеї європейської молодіжної політики ордену єзуїтів у формуванні людського потенціалу на межі тисячоліть /

- Р. О. Басенко // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції : зб. матеріалів ХХ Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 21 квітня 2017 р. / редкол. : І. І. Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2017. – С. 37–39.
4. Бемер Г. История ордена иезуитов / Г. Бемер ; пер. с нем. Н. Попова // Орден иезуитов : правда и вымысел : сборник / сост. А. Лактионов. – М. : АСТ МОСКВА, 2007. – С. 7–260.
 5. Бурлака Д. К. Ценностно-культурологическая педагогика : идеи, воплощение, перспективы / Д. К. Бурлака // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – СПб. : Изд-во РХГА, 2013. – Т. 14. – Вып. 2. – С. 27–38.
 6. Ге Ф. История образования и воспитания / Ф. Ге. – М. : Изд-во К. И. Тихомирова, 1912. – 644, [3] с.
 7. Год Б. В. Духовна виховна традиція у східнослов'янських народів (XVI – початок XVII ст.) / Б. В. Год // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання : зб. наук. пр. за матеріалами доп. і повід. Восьмого Всеукр. наук.-практ. сем., Полтава, 28-29 березня 2013 р. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – С. 127–139.
 8. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 373, [2] с.
 9. Ельницкий К. Очерки по истории педагогики : [пособие для занимающихся воспитанием детей и для учебных заведений, в которых преподается педагогика] / К. Ельницкий. – СПб. : Изд-е М. М. Гутзац, 1907. – 183 с.
 10. Кметь В. «Ratio Studiorum» в історії європейської та української освіти / В. Кметь, О. Дух // Ratio studiorum : Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти / пер. з лат. Р. Паранько ; пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2008. – С. 7–31.
 11. Лавріненко О. А. Вплив католицького ордену єзуїтів на розвиток педагогічної майстерності у Львівській Братській школі XVI-XVII ст. / О. А. Лавріненко // Професійна освіта : педагогіка і психологія : українсько-польський щорічник / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. – Ченстохова ; Київ : АІД, 2010. – Вип. XII. – С. 379–385.
 12. Лавріненко О. Духовно-педагогічні ремінісценції проторенесансного руху «Devotio moderna» у формуванні ціннісно-сміслового універсуму педагогічної системи ордену єзуїтів / О. Лавріненко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. – Вип. 68. – С. 127–139.
 13. Лавріненко О. Ідея педагогічної майстерності майбутнього вчителя в західноєвропейській науково-педагогічній думці кінця XVI – XVIII ст. / О. Лавріненко // Теорія і практика управління соціальними системами : щоквартальний наук.-практ. журнал / редкол. : О. Г. Романовський (голов. ред.) та ін. – Х. : НТУ «ХП», 2007. – № 2. – С. 93–98.
 14. Монро П. История педагогики : в 2 ч. / П. Монро ; пер. с англ. М. В. Райх ; под ред. Н. Д. Виноградова. – М. ; Петроград : Гос. изд-во, 1923. – Ч. II. Новое время, 1923. – 412 с.
 15. Паротц Ю. Всеобщая история педагогики для руководства учащимся в нормальных школах / Ю. Паротц ; пер. с фр. А. А. Гергарда. – СПб. : Тип. А. М. Котомина, 1875. – 386 с.

16. Ратих В. Из Раумера / В. Ратих // Русский педагогический вестник. – 1858. – № 3. – С. 185–244.
17. Родников В. История педагогики общей и русской / В. Родников. – Изд. 4-е, дополн. внесением «Отдела истории общей педагогики». – К. : Изд. книжного магазина Н. Я. Оглоблина, 1916. – 169 с.
18. Св. Ігнатій з Лойоли. Конституції Товариства Ісуса з Деклараціями / Ігнатій з Лойоли // Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / пер. з англ. А. Маслюх. – Львів : Свічадо, 2005. – С. 55–408.
19. Серяков С. О. Повсякденне життя єзуїтських шкіл України / С. О. Серяков // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії : в 2 т. / НАН України. Інститут історії України ; гол. ред. В. Смолій ; відп. ред. В. Горобець. – К. : Інститут історії України, 2012. – Т. 1 : Практики, казуси та девіації повсякдення. – 2012. – С. 99–140.
20. Филиппсон М. Религиозная контрреволюция в XVI веке : общество иезуитов : пер. с фр. / М. Филиппсон. – Изд. 2-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 208 с.
21. Шевченко Т. М. Docere, movere, delectare : виховні практики єзуїтських шкіл ранньомодерного часу / Т. М. Шевченко // Труды Київської Духовної Академії. – К. : Вид. від. УПЦ, 2013. – № 19. – С. 241–270.
22. Monumenta Paedagogica Societatis Iesu. Nova Editio ex integro refecta : v 7 vol. / ed. L. Lukacs. – Romae : APUD “Monumenta Historica Soc. Iesu”, 1965-1992. – Vol. I : 1540-1556. – 1965. – 683 p.

O. A. Lavrinenko

EUROPEAN PUBLIC PEDAGOGICAL THOUGHT IN XVI-XVIII CENTURIES IN MORAL AND EDUCATIONAL PRACTICE OF JESUS SOCIETY ORDER

In the article the development of the teacher-educator's personality in the educational systems of the Catholic Order of the Jesuits is analyzed and the peculiarities of the activities of the Jesuit schools and the role of the mentor of the teacher in the upbringing and education of the younger generation are revealed. The attitude of the Jesuits towards the teacher as a driving force of social progress, their mission not only in the religious, but also in the moral education of the students is analyzed. The main features of studying in Jesuit schools are demonstrated and a description of the features of encouragement and punishment, individual methods of interaction between teacher and students is presented. The thorough knowledge of Jesuit teachers in the development and self-development of pedagogical mastery of teacher-educator as the dominant component of pedagogical and educational action is revealed. The attention is focused on the theoretical dogmas and practical advice of the ideological trends representatives of humanism and reformation, whose properties were professed by representatives of Jesuit pedagogy. The artistic achievements of Carlo Borromeo, Joseph Kallazenzi, Wolfgang Ratih, Charles Rollen and August Francke are described.

In particular, the theoretical achievements of C. Borromeo in his “Requirements for Teachers of Colleges and to graduates who devoted themselves to the future education of the younger generation” are clarified. Attention was drawn to the creative work of J. Kallazenzi, who was one of the first pointing out the priority of the personal qualities of the teacher-educator in co-operation with the pupils, and defined the requirements for the teacher's personality, which were used by mentor-teachers of Jesuit schools.

The role of W. Ratih Ch. Rollen, A. Francke is revealed, whose ideas, scientific and pedagogical heritage were used not only by representatives of the advanced pedagogical

community of Western European countries, but also by Jesuit clerics who began to speak about the disadvantages of educational activity of the school, to discover ways to eliminate them and to pay attention to the reason and the way they are taught in it. Based on the progressive teachings of the theorists and practitioners of the pedagogical branch, the Jesuits begin to make sharp emphases on the system of teacher training, on teaching methods, on professional communication skills with students, and to demand from future teachers such qualities as humanity and rationality.

Keywords: *Jesuit order, Jesuit pedagogy, humanism, Reformation, teacher personality, pedagogical techniques, pedagogical experience, collegium.*

Надійшла до редакції 4 травня 2017 року

* * *